

УДК 378:364-051-053.6:355.01

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2026.1.15>

Ілля ЛИСОКОНЬ

доктор філософії з освітніх, педагогічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри соціології та соціальної роботи, Криворізький державний педагогічний університет, lysokon2697@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1722-1825

Валерій КАРИТКА

доктор філософії з соціології, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи, Криворізький державний педагогічний університет, karitkavvv@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7462-6143

СПЕЦИФІКА НАУКОВО-ПРЕДМЕТНОЇ СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО РОБОТИ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті проаналізовано специфіку науково-предметної складової соціально-професійної підготовки молоді до роботи в соціальній сфері в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що трансформація соціальних процесів, спричинена пандемією COVID-19 та воєнними діями в Україні, зумовлює зростання ролі фахівців соціальної сфери та підвищення вимог до їх професійної підготовки. Визначено, що соціально-професійна підготовка молоді виступає важливим чинником формування людського капіталу, розвитку соціальної компетентності, адаптивності та здатності до ефективного діяльності в системі «людина-людина».

Розкрито сутність поняття науково-предметної складової як сукупності нормативних освітніх компонентів, спрямованих на формування професійних знань і компетентностей майбутніх фахівців. На прикладі освітньо-професійної програми «Соціальна робота» Криворізького державного педагогічного університету здійснено аналіз змісту відповідних дисциплін, що забезпечують підготовку здобувачів освіти до діяльності в соціальній сфері. Встановлено, що науково-предметна складова має комплексний та міждисциплінарний характер і включає теоретико-методологічний, організаційно-управлінський, соціально-практичний і кризово-психологічний блоки.

Доведено, що така структура підготовки сприяє формуванню готовності молоді до професійної діяльності в умовах підвищеної соціальної напруженості, невизначеності та зростання соціальних ризиків. Окреслено напрями вдосконалення підготовки, зокрема посилення міждисциплінарності, практико-орієнтованості, розвитку дослідницьких компетентностей і оновлення змісту навчання відповідно до викликів воєнного та післявоєнного періоду.

Ключові слова: воєнний стан, молодь, науково-предметна складова, освітні компоненти, соціальна робота, соціальна сфера, соціально-професійна підготовка.

Illia LYSOKON, Valerii KARYTKA. THE SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE ACADEMIC COMPONENT OF SOCIAL AND VOCATIONAL TRAINING FOR YOUNG PEOPLE PREPARING TO WORK IN THE SOCIAL SECTOR IN A WAR ZONE

This article analyzes the specific nature of the academic component of social and professional training for young people preparing to work in the social sector under martial law. It is argued that the transformation of social processes caused by the COVID-19 pandemic and military operations in Ukraine has led to an increased role for social sector professionals and higher demands on their professional training.

It is determined that the social and professional training of young people is an important factor in the formation of human capital, the development of social competence, adaptability, and the ability to function effectively in the “person-to-person” system. The aim of this study is to analyze the specific features of the academic component of professional training for young people preparing to work in the social sector under martial law, taking into account the transformation of the content, roles, and functions of professionals working in social services.

The essence of the concept of the academic component is revealed as a set of normative educational components aimed at developing the professional knowledge and competencies of future specialists. Using the educational and professional program “Social Work” at Kryvyi Rih State Pedagogical University as an example, an analysis was conducted of the content of the relevant disciplines that prepare students for work in the social sphere. It has been established that the scientific-subject component is comprehensive and interdisciplinary in nature and includes theoretical-methodological, organizational-managerial, social-practical, and crisis-psychological modules.

It has been demonstrated that such a training structure contributes to preparing young people for professional activity in conditions of heightened social tension, uncertainty, and increasing social risks. Directions for improving training have been outlined, in particular strengthening interdisciplinarity, practical orientation, the development of research competencies, and updating the curriculum in accordance with the challenges of the wartime and post-war periods.

Key words: martial law, youth, academic content, educational components, social work, social sphere, vocational training.

Постановка проблеми. Протягом останніх років в Україні відбулися суттєві трансформації умов професійної підготовки та діяльності для більшості галузей знань, зокрема й кадрів для соціальної сфери. Вказані зміни зумовлені перш за все наслідками зовнішньополітичних обставин – глобальна пандемія COVID-19, запровадження карантинних обмежень, зниженням рівня мобільності та обмеження безпосередньої міжособистісної взаємодії, а з лютого 2022 р. визначальним чинником трансформації соціально-професійної сфери стала також безпекова ситуація, пов'язана з воєнними діями на території України. Кожна з перелічених обставин на початковому етапі сприймалася суспільством як тимчасове явище, оскільки переважно їх можна було характеризувати політизованими.

В умовах підвищеного рівня соціальної напруженості, психологічного навантаження та невизначеності особливого значення набуває діяльність представників соціальної сфери, спрямована на підтримку особистості під час складних життєвих обставин. Важливо зауважити, що соціальна сфера в умовах війни розглядається як одна з провідних сфер життєдіяльності, що забезпечує надання різних видів допомоги (соціальної, психологічної, консультативної), охоплює дослідження соціальних процесів, сприяє вирішенню проблем функціонування людини в суспільстві та пошуку оптимальних механізмів розв'язання цих проблем.

Соціальна сфера, що функціонує на загальноприйнятих засадах «людина-людина», є базовою характеристикою для професійної діяльності представників цієї сфери. Тому, фахівців соціальної сфери виступають не лише як суб'єкти надання соціальних послуг вразливим категоріям населення, а й як провайдер змін в соціальній сфері, який виконує функції наставника або партнера. Така діяльність реалізує суб'єкт-суб'єктивний підхід у роботі сучасних соціальних сервісів в Україні. Водночас соціально-професійна діяльність в цій сфері характеризується багатовекторністю, що передбачає реалізацію широкого спектра функцій, зокрема підтримки, консультування, комунікації та організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціономічних професій безпосередньо є предметом наукових досліджень таких учених, як О. Біла, В. Болучевська, О. Гомонюк, О. Гусарова, Г. Дубчак, Р. Каверіна, І. Мельничук, В. Мілакова, Н. Провоторова, Н. Сергієнко, О. Чичук та

ін. Значний внесок у вивчення специфіки соціальних професій здійснили вітчизняні дослідники, зокрема О. Безпалько, І. Богданова, А. Капська, О. Кірдан, Л. Коваль, В. Кремень, М. Лукашевич, І. Мигович, В. Полтавець, С. Харченко тощо. Щодо безпосередньо підготовки майбутніх фахівців для соціальної сфери, зокрема з точки зору педагогіки, то теоретичні аспекти функціонування розглядаються у працях І. Бех, Т. Василюк, С. Вітвицька, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, А. Казаков, І. Лисоконь, І. Макаренко, Т. Мішеніна, І. Размолодчикова, Л. Савченко, І. Шимко і т.д.

Передусім в контексті дослідження варто звернути на праці М. Піддячного. У працях [7; 8; 9] науковця простежується цілісне бачення соціально-професійної підготовки як комплексного, багатовимірного процесу, що поєднує теоретичні, практико-орієнтовані та аксіологічні засади професійного становлення особистості. Ключовим вектором його досліджень, на нашу думку, є акцент на інтеграції різних підходів у підготовці фахівців соціономічного профілю.

На думку І. Савельчук серед об'єктивних умов професіоналізації соціальної роботи має бути «розробка моделей підготовки соціальних працівників на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях «допрофесійний – молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст – магістр» на основі вивчення закордонного досвіду, який адаптовано до вітчизняних умов» [10, с. 121]. Вважаємо, що визначена дослідницею умова відображає соціально-професійну спрямованість підготовки фахівців через побудову поступової системи професійного становлення, що інтегрує адаптований зарубіжний досвід і забезпечує поступове формування компетентностей відповідно до освітніх рівнів.

Разом з тим Н. Костенко пропонує вважати, що соціально-професійна специфіка підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з молоддю з девіантною поведінкою полягає в її багаторівневому та інтегративному характері, що поєднує теоретичну підготовку, практичну готовність і особистісно-професійний розвиток, орієнтовані на роботу з девіантними проявами у молодіжному середовищі [2].

Метою дослідження є аналіз специфіки науково-предметної складової професійної підготовки молоді до діяльності в соціальній сфері в умовах правового режиму воєнного стану з урахуванням трансформації змісту, ролей і функцій фахівців, що працюють в соціальних сервісах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах правового режиму воєнного стану в Україні суттєво зростає роль фахівців соціальної сфери, діяльність яких набуває стратегічного значення для забезпечення соціальної стійкості, підтримки вразливих груп населення та подолання наслідків кризових явищ. Адже саме вони забезпечують безперервність надання соціальних послуг, а також активно долучаються до волонтерської діяльності, спрямованої на задоволення базових потреб населення. Таким чином, вони виступають важливим елементом соціальної підтримки, поєднуючи професійні функції з суспільно-громадянською активністю.

Посилення соціальних ризиків, зумовлених воєнними діями, актуалізує потребу у висококваліфікованих кадрах, здатних ефективно діяти в умовах невизначеності, підвищеного психологічного навантаження та обмежених ресурсів. У зв'язку з цим спостерігається поступове зростання уваги держави до розвитку системи підготовки фахівців з соціальної роботи та консультування на рівні вищої освіти, що проявляється у модернізації освітніх програм, розширенні практико-орієнтованих компонентів навчання, а також посиленні кроссекторальної взаємодії. Такий підхід спрямований на формування професійної готовності майбутніх фахівців, особливо молоді, до виконання професійних функцій у кризових умовах та післявоєнний період відновлення.

Зупинімо свою увагу на встановлені переліку професій та посад, які можна віднести до фахівців соціальної сфери [1]: 1210.1 Керівник (директор) установи (закладу) соціального захисту населення; 1483 Менеджер (управитель) у соціальній сфері; 1483 Соціальний менеджер; 2340 Соціальний педагог; 2419.3 Спеціаліст державної служби (місцевого самоврядування); 2442.2 Соціальний патолог; 2446.1 Науковий співробітник (соціальний захист населення); 2446.2 Соціальний аудитор; 2446.2 Фахівець із соціальної роботи; 3443 Інспектор з соціальної допомоги; тощо.

Дещо схожа соціально-професійна конструкція відповідності між навою посади та можливістю працевлаштування в соціальній сфері є у праці [3], де фактично перелік посад і професій поділено за принципом категорії соціальних установ: заклади освіти й наукові установи; органи державної влади та місцевого самоврядування; установи соціального захисту та обслуговування населення; установи охорони здоров'я та інші установи [3, с. 29–30].

Вважаємо, що соціально-професійна підготовка є важливим складником розвитку фахівця, оскільки забезпечує інтеграцію професійних знань із соціальними компетентностями, необхідними для надання на високому рівні соціальних послуг. Її значущість особливо проявляється в контексті широкого спектра професій і посад соціальної сфери, що висвітлені вище. Тому, з огляду на різноманітність функціональних обов'язків і професійних ролей цих фахівців, соціально-професійна підготовка має забезпечувати універсальність і практичну спрямованість, що уможливорює їх ефективну діяльність у різних соціальних сервісах.

На думку М. Піддячного соціально-професійна підготовка має бути спрямована не лише на засвоєння знань, а й на формування практичних умінь, мотивації, цінностей і здатності до професійної взаємодії, що дозволить забезпечити гармонійний розвиток та конкурентоспроможність людини через інтеграцію когнітивної, діяльнісної та соціальної складових підготовки [9]. Водночас, О. Марченко вважає, що соціально-професійна підготовка реалізується через формування професійної культури фахівця як інтегративного феномену, що поєднує професійні компетентності та соціально-ціннісні якості особистості [5].

Не можна оминати увагою думку А. Лобанової та А. Рекала, які у науковій праці стверджують, що соціально-професійна підготовка має орієнтуватися на формування соціально-професійної ефективності як інтегративної характеристики, що поєднує професійну результативність із досягненням соціально значущих цілей [4].

Водночас зауважимо, що соціально-професійна підготовка молоді є ключовим чинником формування людського капіталу та забезпечення сталого розвитку суспільства, особливо в умовах соціально-економічної нестабільності та воєнних викликів. Вона спрямована не лише на оволодіння професійними знаннями й уміннями, але й на розвиток соціальної компетентності, відповідальності, адаптивності та здатності до ефективної взаємодії в системі «людина-людина». В умовах збільшення кількості соціальних проблем підготовка молоді до професійної діяльності в соціальній сфері набуває особливої значущості, оскільки забезпечує готовність майбутніх фахівців до надання комплексної підтримки різним категоріям населення, участі у процесах соціалізації та відновлення суспільства. Тому, на нашу думку, соціально-професійна підготовка виступає не лише

освітнім, але й стратегічним ресурсом зміцнення соціальної згуртованості та підвищення резильєнтності суспільства.

Розглянуті вище теоретичні положення та визначені завдання дослідження створюють підґрунтя для переходу до аналізу практичних аспектів соціально-професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Задля конкретизації окреслених підходів доцільним є звернення до реального досвіду функціонування освітніх програм зі спеціальності П10 Соціальна робота та консультування, що дозволяє оцінити особливості реалізації науково-предметної складової підготовки в умовах сучасних викликів. У цьому контексті важливим є аналіз освітніх компонентів підготовки фахівців для соціальної сфери на прикладі

освітньо-професійної програми «Соціальна робота» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету у редакції 2025 року [6]. Задля поглибленого аналізу доцільно розглянути цільове спрямування науково-предметної підготовки зазначеної програми, що відображено у таблиці 1.

Поданий у Таблиці 1 перелік дисциплін науково-предметної складової відображає комплексний характер підготовки фахівців соціальної сфери, що поєднує теоретичні, практичні, управлінські й дослідницькі компоненти. Специфіка цих освітніх компонентів полягає в підготовці молоді бути здатними та діяти в умовах соціальних викликів, зокрема кризових і воєнних. Всі

Таблиця 1

Назва освітнього компоненту	Мета	Опис науково-предметної області
Державна молодіжна політика	формування системного розуміння роботи з молоддю (засоби, технології, методи), державної молодіжної політики, механізмів її реалізації та здатності застосовувати їх у професійній діяльності в соціальній сфері	охоплення теоретичних та нормативно-правових засад формування і реалізації молодіжної політики в Україні
Інноваційні моделі надання соціальних послуг	оволодіння сучасними підходами та практиками організації надання соціальних послуг різним категоріям населення у різних соціальних сервісах	передбачає вивчення концептуальних моделей, інноваційних технологій та механізмів модернізації соціальних сервісів
Кризова психологія та екстрене втручання	формування здатності надавати психологічну допомогу в умовах кризових ситуацій та надзвичайних станів, а також виявляти складні життєві обставини та надавати допомогу на ранньому етапі	включає наукові знання про психологію криз, травми та методи екстреного й раннього втручання
Менеджмент в галузі надання соціальних послуг	розвиток управлінських компетентностей щодо організації діяльності установ соціальної сфери	охоплює теоретичні засади менеджменту, управлінські моделі та принципи функціонування організацій соціальної сфери
Організаційно-правові засади гуманітарної політики України	формування правової компетентності та засвоєння основ гуманітарної політики, здатності застосовувати їх у професійній діяльності	передбачає вивчення законодавчої бази, інституційних механізмів і принципів реалізації гуманітарної політики
Організація та методи наукових досліджень в соціальній сфері	формування первинних дослідницьких умінь і навичок у сфері соціальної роботи, зокрема для написання курсових, кваліфікаційних та інших наукових робіт	включає методологію наукового пізнання, методи збору соціальної інформації та аналітику
Теорія та історія соціальної роботи	формування цілісного уявлення про розвиток і сутність соціальної роботи як професійної діяльності	передбачає вивчення еволюції, концепцій і теоретичних підходів соціальної роботи
Управління змінами: реалізація соціальних та освітніх реформ	формування здатності до ефективного впровадження змін у соціальній та освітній сферах	включає теорії змін, інструменти реформування та підходи до управління трансформаційними процесами

Джерело: розроблено автором на основі [6].

дисципліни умовно можна поділити на чотири блоки:

– кризово-психологічний («Кризова психологія та екстрене втручання» забезпечує готовність до роботи в умовах надзвичайних ситуацій, травматичних подій та стресових станів);

– організаційно-управлінський («Менеджмент в галузі надання соціальних послуг», «Інноваційні моделі надання соціальних послуг», «Управління змінами: реалізація соціальних та освітніх реформ» формують навички організації, координації, впровадження та менеджменту інновацій у соціальній сфері);

– соціально-практичний («Психоедукація в соціальній роботі», «Державна молодіжна політика» та «Організаційно-правові засади гуманітарної політики України» орієнтовані на використання сучасних технологій допомоги та профілактики соціальних проблем, підтримку різних груп населення);

– теоретико-методологічний («Теорія та історія соціальної роботи» та «Організація та методи наукових досліджень в соціальній сфері» забезпечують фундаментальне розуміння розвитку соціальної роботи, її концептуальних засад та дослідницького інструментарію).

Виділення окремих функціональних блоків науково-предметної складової підготовки фахівців соціальної сфери створює аналітичне підґрунтя для подальшого оцінювання ефективності соціально-професійної підготовки та надання рекомендацій для його вдосконалення:

Інтенсифікація міждисциплінарного підходу у викладанні освітніх компонентів, що передбачає поєднання соціологічних, психологічних, педагогічних, правових і управлінських знань для формування комплексного бачення соціальних проблем майбутніми фахівцями;

Оновлення змісту освітніх компонентів із урахуванням реалій воєнного стану, зокрема включення тем або модулів пов'язаних із соціальною підтримкою постраждалих груп населення та відновленням громад;

Підкреслення розвитку дослідницьких компетентностей студентської молоді, включаючи аналіз соціальних процесів, проведення прикладних соціально-аналітичних досліджень

і використання їх результатів під час виконання курсових та кваліфікаційних робіт;

Посилення практико-орієнтованої складової здобуття освіти молоддю шляхом розширення баз практик, роботою за технологією кейс-менеджменту і моделювання професійних ситуацій на базі соціальних сервісів або волонтерських організацій.

Висновки. На підставі вище викладеного можемо зробити висновок, що науково-предметна складова соціально-професійної підготовки молоді до професійної діяльності в соціальній сфері в умовах воєнного стану набуває особливої значущості як системоутворюючий елемент формування готовності майбутніх фахівців. Обґрунтовано, що трансформація соціальної сфери під впливом воєнних викликів зумовлює необхідність переосмислення змісту підготовки, зокрема посилення її практико-орієнтованості, міждисциплінарності, адаптивності до умов невизначеності та специфіки здобуття освіти молоддю. Визначено, що сучасний фахівець соціальної сфери має володіти не лише професійними знаннями, а й розвиненими соціальними, комунікативними та кризовими компетентностями. Аналіз освітньої програми підготовки фахівців соціальної сфери на прикладі Криворізького державного педагогічного університету дозволив встановити, що науково-предметна складова є структуровано організованою та представлена комплексом взаємопов'язаних освітніх компонентів. Виокремлення функціональних блоків підтвердило її інтегративний характер і спрямованість на формування багатовекторних професійних компетентностей.

Обґрунтовані у дослідженні напрями вдосконалення соціально-професійної підготовки засвідчують необхідність подальшої модернізації освітніх програм шляхом інтенсифікації міждисциплінарних зв'язків та оновлення змісту навчання відповідно до (пост)воєнних викликів. **Перспективи подальших розвідок** вбачаються у проведенні досліджень ефективності освітніх компонентів, оцінюванні рівня сформованості професійних компетентностей у студентів, а також у розробленні моделей підготовки фахівців соціальної сфери з урахуванням потреб повоєнного відновлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Класифікатор професій ДК 003:2010. Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>
2. Костенко Н. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з молоддю з девіантною поведінкою. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету*.

ного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2026. Вип. 85. С. 42–46. DOI: <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2026-85-42-46>

3. Лисоконь І. Теоретичний аналіз актуальних питань вищої соціальної освіти України в освітологічному дискурсі. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія] / авт. кол. Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко ; упоряд. І. Лисоконь. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. С. 7–50.

4. Лобанова А., Рекало А. Соціально-професійна ефективність як соціологічна категорія: зміст, структура і критерії визначення. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. Вип. 50. С. 137–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2024_50_25

5. Марченко О. Професійна культура фахівця як соціально-професійний феномен. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 58. Т. 1. С. 161–165. DOI: <https://doi.org/10.32782/26636085/2023/58.1.33>

6. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету. 2025. URL: <https://surl.li/pmxjck>

7. Піддячий М. Освіта і наука України у вимірі громадянських суспільств: соціально-професійна орієнтація. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2016. Вип. 3–4. С. 59–65.

8. Піддячий М. Післядипломна педагогічна освіта в підвищенні рівня соціально-професійної орієнтації особистості. *Вісник післядипломної освіти*. 2013. Вип. 9(1). С. 171–177.

9. Піддячий М. Сутність підготовки до праці: особистісний та суспільний виміри. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2019. Вип. 23(2). С. 71–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2019_23%282%29__8

10. Савельчук І. Підготовка соціальних працівників за сучасних умов: інноваційні тенденції. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 1. С. 120–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2016_1_22

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.05.2026